

Nürnbergtribunalens svenska upptakt

Folkmordsbegreppets upphovsman påbörjade sitt verk i Stockholm

I oktober är det 70 år sedan Nürnbergtribunalen avkunnade sin dom i rättegången mot Nazitysklands ledare.

Vad som inte tidigare är känt är att ett antal svenskar och Stockholms högskola (numera Stockholms universitet) blev en del av upptakten till denna rättegång, andra världskrigets historieskrivning och hur vi idag ser på de värsta övergreppen.

Raphaël Lemkin lanserade 1944 begreppet folkmord i sin bok *Axis Rule in Occupied Europe*. Lemkin misslyckades att få in *genocide* i Nürnbergstadgan men genom USA:s åklagarteam kom begreppet med i åtalet. Efter kriget drev han vad som närmast kan liknas vid en enmanskampanj som kröntes med att världssamfundet 1948 enades kring och antog FN:s folkmordskonvention.

Lemkin flydde 1940 till Stockholm och verkade under ett år som lärare vid juridiska institutionen, Stockholms högskola. Där samlade han in material till det som senare blev boken där begreppet folkmord lanserades.

Att som polsk jude fly till Sverige i samband med årsskiftet 1939/1940 var inte lätt. Sverige hade gradvis höjt sina gränser mot utlandet, allt från ”J” i passet till protester vid svenska universitet mot att ett fåtal judiska läkare från Tyskland skulle tillåtas inresa. Det var juristen och politikern Karl Schlyter som genom sin inbjudan och garanti att Lemkin inte skulle belastas det svenska samhället ekonomiskt gjorde det möjligt för Lemkin att erhålla visum och inresa. Schlyter och Lemkin hade båda deltagit i samma europeiska konferenser med anknytning till straffrätt under 1930-talet vilket underlättade när Lemkin sökte skydd. Schlyter var väletablerad som tidigare justitieminister, ledande reformator av svensk straff- och processrätt och vid tidpunkten president för hovrätten över Skåne och Blekinge. Lemkin anlände den 27 februari 1940 till Sverige via flyg till Bromma.

Lemkin fick även sin bok om internationella betalningar, *La réglementation des paiements internationaux*, recenserad i positiva ordalag av professor Håkan Nial i Svensk Juristtidning. Det var med denna bok som grund som Lemkin fem månader efter sin ankomst till Sverige vid Stockholms högskola höll en föreläsningsserie om valutatransaktioner på svenska! Han förberedde föreläsningarna på sitt nyförvärvade språk genom att ta hjälp av en före detta skådespelerska som han tränade med flera timmar varje vecka. Lemkin använde manuset till föreläsningar och utgav dessa i bearbetad form i boken *Valutareglering och clearing* (Norstedt & Söner, 1941), tillägnad Gösta Eberstein. Gösta Eberstein var prorektor vid Stockholms högskola, professor i civilrätt och finansrätt, men är kanske mest känd genom att vara pionjär inom immaterialrätt. Det var genom professor Gösta Eberstein som Lemkin fick denna möjlighet att undervisa och som gjorde – med Lemkins ord – att han växte andligt från den fallne rollen som flyktning till en modern man.

Av Ebersteins korrespondens framgår att – Svenska Bankföreningen – en av finansierarna av tryckningen av *Valutareglering och clearing* önskade att boken skulle innehålla mer material om svensk rätt – bankföreningens företrädare

Raphaël Lemkin talar på en konferens i Paris den 18 december 1948.

hade haft sin son på Lemkins föreläsningar. Denna önskan hörsammades inte av Lemkin. Det verkar som Lemkins bok lämnade vissa spår, referenser till denna förekommer redan på sidan tre i professorn vid Stockholms universitet Lars Hjerner's bok *Främmande Valutalag och Internationell Privaträtt* (1956).

Det var i Stockholm som Lemkin började samla in material till boken *Axis Rule in Occupied Europe*. Genom att Sverige var neutralt och allt fler kommunikationsvägar i övriga Europa skars av fick Stockholm en unik roll i flödet av information från motståndsrörelsen i det ockuperade Polen till den polska exilregeringen i London. Det är väl dokumenterat i böcker av Josef Lewandowski, (Knutpunkt Stockholm, Atlantis, 2006) och Staffan Thorsell (*Warszawa-svenskarna: de som lät världen veta*, Albert Bonniers Förlag, 2014) hur de svenska affärsmännen Sven Norrman (ASEA), Sigfrid Häggberg (LM Ericsson), Carl Herslow (Svenska Tändsticksbolaget) och Harald Axell (Polska-amerikanska banken) smugglade dokument från Warszawa till Stockholm som därefter vidarebefordrades till London. Dessa dokument innehöll bland de tidigaste vittnesmålen och bevisen rörande Förintelsen som nådde väst. De utsmugglade dokumenten publicerades i en serie som kallas för Redogörelsen och spreds i hemlighet till 100 särskilt utvalda personer. Dokument från Redogörelsen användes för att i USA 1942 publicera *The Black Book of Poland*. Denna bok sammanfattades, översattes till svenska och gavs ut av förlaget Trots Allt under titeln *En polsk svart bok om den tyska ”nyordningen” i Polen*, en skrift som konfiskerades av Sveriges regering. Lemkin fann *The Black Book of Poland* i USA och angav den som källa i sitt eget verk *Axis Rule in Occupied Europe*.

Ett mysterium som återstår att lösa är att Lemkin i sin självbiografi *Totally Unofficial* anger att han före kriget utfört juridiska tjänster åt svenska

affärsmän i Warszawa. Dessa affärsmän lämnade dokument till honom när han under kriget vistades i Stockholm. Lemkin namnger inte dessa affärsmän, frågan uppstår därmed om det var någon av Norrman, Häggberg, Herslow eller Axell. Om svaret är ja så blir konsekvensen att mannen som lanserade ordet folkmord hade information om den förestående förintelsen tidigare än vad nuvarande Lemkinstudier antagit. Kan det ha varit så att Lemkin hade tillgång till tidigare versioner av *Redogörelsen* eller kanske till och med utsmugglat råmaterial? Det finns skäl att anta att Lemkin vistades i kretsar som gav honom privilegierad information om situationen i Naziokuperade Europa. Lemkin lämnade Sverige den 20 mars 1941 för att resa till USA där han senare var verksam vid Duke University och Yale University. Det var där han slutförde arbetet på boken *Axis Rule in Occupied Europe*.

Genom stödet från personer som Schlyter och Eberstein erbjöds inte bara Lemkin skydd utan han kunde också lägga grunden för internationell rättvisa. Lemkins gärning är väldokumenterad i flera verk, dock har hans tid i Stockholm behandlats i förbifarten och mig veterligen inte av någon annan forskare. Mycket tyder på att Lemkins vistelse i Stockholm var viktig för hans framtida arbete, inte minst genom stöd från Karl Schlyter och Gösta Eberstein. Juridiska institutionen i Stockholm har all anledning att känna stolthet över att ha haft Lemkin som lärare.

Artikelförfattaren Mark Klamberg är universitetslektor och docent i folkrätt vid Stockholms universitet. Artikeln är en bearbetad version av en artikel publicerad i DN Kultur 28 september 2016.

Petter Asp utsedd till justitieråd i Högsta domstolen

Regeringen har den 15 september 2016 utnämnt Petter Asp, professor i straffrätt vid Stockholms universitet, till justitieråd i Högsta domstolen.

– Det var inte ett helt enkelt beslut att söka tjänsten för jag trivs vansinnigt bra i den akademiska världen. Men jag ser naturligtvis väldigt mycket fram emot att på ett konkret och praktiskt plan hantera svåra juridiska frågor och att bidra till rättsutvecklingen, säger Petter Asp.

Petter Asp

Petter Asp har ägnat sin forskargärning åt straffrätt, bland annat med inriktning mot straffrättens allmänna del och EU:s inflytande över den nationella straffrätten.

– Det blir spännande att som ganska snävt inriktad expert få ägna sig åt andra inriktningar än den jag själv hållit på med. Man kan inte fuska och leva på gamla meriter. Grävandet inom juridiska områden som jag saknar förståelse för kommer naturligtvis att bli tyngre, men i grunden är juridiken sådan att man alltid måste göra jobbet, också på de områden som man känner väl.

Högsta domstolen består av både specialister och generalister, några har en forskarbakgrund medan andra har ett förflutet i det praktiska rättslivet.

– Forskarbakgrunden är en av många goda bakgrunder. Jag tror att den här blandningen av erfarenheter är viktig för att domstolen ska funka bra. Som forskare är jag van vid att fokusera på frågor som inte har något givet svar. I många fall är det just sådana frågor som tas om hand i en prejudikatdomstol, säger Petter Asp.

Petter Asp tillträder tjänsten som justitieråd den 20 februari 2017.

Juridicums nyhetsbrev är gratis.
Skicka din postadress till
staffan.westerlund@juridicum.su.se
så får du nästa nyhetsbrev i din brevlåda.

Nydisputerade

- Dennis Martinsson, 9 september, *Om straffrättsvillfarelse*
- Malou Andersson, 14 oktober, *Fridkränkingsbrotten som rättslig konstruktion*
- Lydia Lundstedt, 27 oktober, *Territoriality in Intellectual Property Law*
- Simon Andersson, 28 oktober, *Skälig misstanke*

Forskare skriver aktiebolagslag

Modellag ska bidra till harmoniseringen i EU • Lag fri från särintressen

En grupp av akademiker från 22 av EU:s medlemsländer har tagit fram en modellag för aktiebolag.

Tanken är att modellagen ska kunna kopieras fritt av de medlemsländer som så önskar, vara en inspirationskälla samt på lång sikt leda till en harmonisering av aktiebolagsrätten i EU för att på så vis reducera aktiebolagens transaktionskostnader.

– Som akademiker behöver vi inte ta samma hänsyn till olika särintressen som när ett lagförslag läggs fram genom en politisk process. Vi slipper den politiska kohandeln vilket förhoppningsvis borde leda till ett förslag som är mindre urvattnat och av högre kvalitet, säger Jan Andersson, professor i civilrätt vid Stockholms universitet och en av gruppens medlemmar.

Den så kallade European Model Companies Act (EMCA) har hämtat inspiration från den amerikanska modellen på samma område, Model Business Corporation Act (MBCA). Liksom sin europeiska efterföljare är MBCA inte en politisk produkt utan framtagen av amerikanska advokatsamfundet, American Bar Association. Den har funnits sedan 1950 och har stått modell för aktiebolagslagen i minst 24 delstater, lite beroende på hur man räknar.

Inom EU har harmonisering inom aktiebolagsrätt traditionellt tillkommit genom direktiv uppifrån Kommissionen ner till medlemsländerna. I USA har istället delstaterna tillåtit konkurrera med varandra om att erbjuda bolagen den mest attraktiva aktiebolagslagen. Tanken är att, eftersom delstaten med den mest attraktiva aktiebolagslagen drar till sig mest kapital, så kommer sannolikt de andra delstaterna efter hand att kopiera denna lagstiftning varvid en harmonisering de facto sker genom regelkonkurrens.

I praktiken utsätts båda harmoniseringsmodellerna för särintressen. I EU omfattar direktiven endast en begränsad del av aktiebolagsrätten och som regel med så kallade minimumdirektiv, eftersom särintressen i medlemsländerna förhindrar dess regeringar att komma överens om kvalitativt och kvantitativt bättre direktiv. I USA kan företagsledningen påverka delstatsregeringen i den delstat där bolaget är registrerat och verksamt, om företagsledningen inte anser att den delstatliga aktiebolagslagen i tillräcklig

Jan Andersson är en av medlemmarna i den internationella forskargrupp som har utformat en modellag för aktiebolag.

utsträckning tar hänsyn till vad som enligt företagsledningen ligger i företagets intresse, som ibland är detsamma som företagsledningens eget intresse snarare än aktieägarnas intresse (det antas i regel att det som gynnar aktieägarna också gynnar samhällsekonomi). Ytterst kan en amerikansk företagsledning hota med att omregistrera bolaget till framför allt Delaware.

Modellagen bygger på idén om en harmonisering på organisk, frivillig, väg.

– Det är upp till varje enskilt medlemsland att avgöra om de vill tillämpa lagen eller ej, men om några länder tar täten kommer sannolikt andra länder att åtminstone på lång sikt kopiera dem då de företag vars länder harmoniserar sin lagstiftning får minskade transaktionskostnader i samband med gränsöverskridande investeringar och handel. Genom EU-direktiv i bolagsrätten har det tillkommit många regler som antingen redan från början var rättspolitiskt motiverade eller i vart fall sedermera blivit obsoleta samt i regel sätts vissa minimivärden varvid transaktionskostnaderna kvarstår eftersom en del länder, på grund av interna särintressen, kommer att välja en nivå över denna, förklarar Jan Andersson.

Om exempelvis något eller några av de baltiska länderna skulle anamma hela eller delar av modellen så kan mycket väl andra länder inom EU, och möjligen även de stora länderna, på 10-20 års sikt bli påverkade av den, tror Jan Andersson. Det finns naturligtvis inte heller något som hindrar att ett land utanför EU inkorporerar modellen, exempelvis Storbritannien efter Brexit.

– Aktiebolagsrätten är inte en politisk stridsfråga. Det medför att lagstiftarna än tydligare låter sig påverkas av illegitima särintressen. Med modellen erbjuder vi en referenspunkt som inte är påverkad av särintressen mot vilken lagstiftarna kan jämföra sina nationella lösningar. Aktiebolagsrätten borde få större politiskt utrymme. Den är näringslivets infrastruktur. Givet att andra relevanta förhållanden är lika mellan två länder så är skillnader i aktiebolagsrätten avgörande för inte minst ett lands entreprenörsanda och i sin förlängning arbetstillfällen och skatteintäkter.

En första version av modellen kommer att offentliggöras i början av nästa år. Redan hösten 2015 presenterades en preliminär version av EMCA på en konferens i Wien.

Det juridiska hantverket lärs ut på film

Sedan början av höstterminen 2016 finns på juridiska institutionens webbplats ett antal filmer de föreläsningar om det juridiska hantverket.

Alla ska ha så lika förutsättningar som möjligt att tillgodogöra sig utbildningen oavsett om studenterna på juristprogrammet har föräldrar med högskoleutbildning eller ej och oavsett vilken gymnasieskola respektive linje de har gått på.

Att juriststudenterna redan besitter vissa generiska färdigheter tas lätt för givet på juristprogrammet trots att dessa färdigheter behandlas olika på olika gymnasier eller inte alls samt att studenter med akademikerföräldrar i viss mån har tillägnat sig färdigheterna i hemmet.

– Förhoppningsvis kan våra filmer hjälpa studenterna att utveckla sina färdigheter i skriftlig och muntlig presentation, säger Laura Carlson ämnesansvarig för Civilrätt C och initiativtagare till projektet.

Filmerna är uppdelade i fem kategorier: Teknik och skrivande, Analysera rätt, Skrivan-

deprocessen, Juridiska metoder och Att presentera muntligt. För närvarande finns filmer knutna till samtliga civilrättsliga kurser utom Civilrätt B, men filmer är planerade även på kurserna Legal English, EU-rätt för engelsktalande och Critical Thinking. Laura Carlson välkomnar lärare även på andra kurser att filma sina föreläsningar.

Inspirationen till projektet fick hon från sin dotter.

– Min dotter har läst upp sin matte på Komvux. Som stöd i undervisningen har hon sett på filmer från KHAN-academy (filmade föreläsningar fritt tillgängliga på internet inom en mängd olika ämnen och för olika åldersgrupper – red. anm.). Jag har märkt hur stor nytta hon har haft av de där filmerna, berättar Laura Carlson.

Fördelen med filmade föreläsningar är att studenterna kan se om dem utifrån de glömde något av innehållet eller inte förstod det vid första genomtittningen, menar Laura Carlson.

Filmerna är inte lösenordskyddade utan ligger publikt tillgängliga. Det innebär att studenterna kan gå tillbaka och titta på en film även sedan de har klarat av den kurs som filmen är knuten till liksom att juriststudenter vid andra lärosäten kan titta på filmerna. Statistiken talar sitt tydliga språk: filmerna är populära. Sedan föreläsningarna blev tillgängliga i slutet av augusti har de fått över 2000 träffar.

– Vissa av filmerna, till exempel de om muntlig presentation, är antagligen så generaliserbara att även studenter inom helt andra ämnen än juridik kan ha glädje av dem.

Filmerna kommer även att finnas som stödmaterial för de studenter som läser de juridiska inriktningarna av Korta vägen och Snabbspåret (samlingsnamn för en flora av arbetsmarknadsutbildningar som riktar sig till utländska akademiker).

Filmerna finns på: <http://jurinst.su.se/skriva-juridik>

Nytt från Office of
International Affairs

Juridicum har valts in som ny medlem i nätverket Law School Global League i samband med organisationens årliga konferens i juli 2016. LSGL är ett globalt nätverk för Law Schools. Dess övergripande mål är bland annat att stödja juridisk utbildning och forskning i en allt mer globaliserad värld där även juridiken blir allt mer internationaliserad. Inom nätverket anordnas varje år en cirka två veckors lång sommarskola under vilka studenter och professorer från nätverkets lärosäten möts kring frågor som handlar om bland annat just juridikens internationalisering.

Exempel på kurser från 2016 års sommarskola:

- Intersection Between Law and Technology – Prof. Peter C. DiCola and Prof. James Speta (Northeastern Law)
- The Geographies of Law – Jedidiah J. Kroncke (FGV São Paulo) & Michael W. Dowdle (National University of Singapore Faculty of Law)
- The Future of Investment Law in a Polarized World: Brazil, Canada, and The United States as Exemplars of the North-South Debate Over the Legitimacy of the Investment Law Regime – Andrea Kay Bjorklund (McGill University) & Daniel de Andrade Levy (FGV Direito SP)

Juriststudenter vid Stockholms universitet har tilldelats en plats på 2017 års sommarskola. Utlysningen kommer att ske i januari nästa år samtidigt som utlysningen av de terminslånga utbytesplatserna.

– Sommarskolan är ytterligare ett steg i att ge våra studenter ett internationellt perspektiv på juridiken. Sommarskolan kan vara ett alternativ för de studenter som inte kan vara borta i en eller två terminer från Sverige, säger Sandra Fagerlund, manager på Office of International Affairs.

I invalsprocessen som har pågått under ett helt år ingick bland annat att besvara ett omfattande frågeformulär om Juridicums verksamhet, globala ambitioner och samarbetsmöjligheter på den internationella arenan. Juridicums omfattande studentutbytesverksamhet, de internationella masterprogrammen och de internationella forskningssamarbetena var en starkt bidragande faktor till det positiva beslutet, berättar Sandra Fagerlund. Juridicum är den första medlemmen från Skandinavien.

– Vi ser medlemskapet i LSGL som ett komplement till de nätverk vi är medlemmar i inom Europa. Detta nätverk är världsomspännande med medlemmar från alla kontinenter undantaget Oceanien. Tack vare vårt deltagande som ansökande universitet i LSGL:s konferens sommaren 2015 har vi kunnat teckna två nya studentutbytesavtal i områden där vi tidigare inte haft någon närvaro (Indien och Brasilien). Som fullvärdiga medlemmar hoppas vi kunna fördjupa samarbeten och även skapa nya spännande möjligheter för våra studenter, forskare och lärare.

Ansvarig utgivare: Staffan Westerlund, tel: 08-16 12 82 • fax: 08-15 89 35 • staffan.westerlund@juridicum.su.se

Besöksadress: Universitetsvägen 10 C, Frescati • Postadress: Stockholms universitet, Juridiska institutionen, 106 91 Stockholm

Bidrag publiceras i mån av plats.

Produktion: Staffan Westerlund

Foto och text: Staffan Westerlund om ej annat anges

Tryck: E-Print. Nyhetsbrevet Juridicum utkommer med tre nummer per termin.

Distribution: Nyhetsbrevet distribueras till över 600 företag, myndigheter och organisationer. Nyhetsbrevet kan hämtas på plan 3 och 4 i C-huset, Frescati och på Juridiska institutionens webbplats: www.jurinst.su.se

Prenumeration: Kontakta redaktören för en kostnadsfri prenumeration.

Nyhetstips: Tas tacksamt emot av ansvarig utgivare.